

ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЗОШИТА З ДРУКОВАНОЮ ОСНОВОЮ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Жаркова Ірина

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної
освіти Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
zharkova72@tnpu.edu.ua*

Освітній процес в сучасній початковій школі ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Упродовж навчання в початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій. Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти (2019 р.) цілі й завдання кожної освітньої галузі спрямовують педагогів на досягнення принципово нового результату навчання – сформованих ключових і предметних компетентностей, де оволодіння ключовими компетентностями здійснюється шляхом формування предметних компетентностей. У зв'язку з цим одним із головних результатів вивчення предмету «Я досліджую світ» є формування природознавчої компетентності в учнів початкової школи, як особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі для нього практичні й пізнавальні проблемні завдання, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа» [1]. Природнича освітня галузь передбачає формування цієї компетентності шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності людини та природоохоронної практики.

Результативність процесу формування природознавчої компетентності залежить від його забезпечення різноманітними засобами навчання. Важко уявити сучасного вчителя, який не використовує у своїй практиці нічого, крім підручника. Безумовно, педагог, який зацікавлений в успішному засвоєнні учнями

навчального предмета, намагається максимально використовувати різноманітне дидактичне забезпечення, тим самим посилюючи доступність і наочність матеріалу, що вивчається.

У психолого-педагогічній літературі дидактичне забезпечення (засоби навчання) вчені розглядають як об'єкти, що є джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу й розв'язання виховних завдань (В. Євдокимов); як об'єкти, спрямовані на осмислення знань (В. Онишук); як предмети, які надають учням симомоторні стимули, впливають на їхній зір, слух, відчуття, полегшують безпосереднє та опосередковане пізнання дійсності (Ч. Куписевич); як допоміжні матеріальні засоби зі специфічними дидактичними функціями (Р. Каспаріце, В. Кук).

Таким чином, дидактичне забезпечення – це предметна підтримка освітнього процесу, яка є сукупністю ряду ресурсів, серед яких можна виокремити: підручники, довідники; збірники завдань; робочі зошити; демонстраційні і роздавальні посібники; різноманітні наочні посібники; навчальні фільми; презентації; комп'ютерні програми; тести.

Серед дидактичного забезпечення формування природознавчої компетентності в початковій школі чільне місце посідають робочі зошити з друкованою основою, які за певних умов забезпечують якість знань молодших школярів, сприяють формуванню й удосконаленню ключових та предметних компетентностей, забезпечують вибір особистісно орієнтованих завдань для самостійного виконання.

Ідея використання робочих зошитів з друкованою основою не є новою в методиці навчання. Їх періодично розробляли з окремих навчальних предметів, епізодично використовували на уроках у загальноосвітній школі, а потім на довгі роки забували. У різні періоди часу застосування цього навчального посібника мало на меті різні дидактичні цілі, тому конструювали зошити на основі різних концептуальних підходів.

У педагогіці існують різні підходи до визначення поняття «робочий зошит з друкованою основою» (РЗДО). Зокрема, А. Лікарчук визначає його як засіб *навчання*, який містить різнопланові та різнорівневі завдання для їх безпосереднього виконання учнями з метою покращення засвоєння, повторення, узагальнення, систематизації та перевірки знань [2]; І. Майорова – як дидактичний комплект для виконання самостійної роботи учнями як на уроках, так і в процесі підготовки до них безпосередньо на сторінках зошитів [3].

Л. Нечволод називає його особливим зошитом, у якому розміщені вправи для кожного уроку і чітко передбачений хід вивчення того чи іншого навчального предмета [4].

Ми розглядаємо робочий зошит з друкованою основою як різновид навчального посібника, який містить завдання для організації різних видів діяльності (колективної, парної, самостійної тощо) в ньому учнів під час уроків.

Використання робочих зошитів з друкованою основою в освітньому процесі сприяє якісному засвоєнню навчального матеріалу; формуванню і закріпленню практичних умінь та навичок; формуванню в учнів навичок самостійної роботи і самоконтролю; розвитку мислення, активізації навчально-пізнавальної діяльності; організації контролю за ходом освітнього процесу. Можна виділити такі основні дидактичні можливості РЗДО:

- оперативне пропонування учням завдань для виконання вправ, самостійних і діагностувальних робіт;
- наявність необхідних техніко-технологічних відомостей, рекомендацій і вказівок для виконання завдань, у деяких випадках відповіді на завдання;
- індивідуалізація освітнього процесу.

Основними функціями РЗДО, окрім навчальної, розвивальної та виховної, є інформативно-ілюстративна, мотиваційна, а також функції систематизації, контролю й самоконтролю, які забезпечують навчально-пізнавальну діяльність учнів відповідно до їхніх потреб, інтересів, індивідуальних можливостей. Функції робочих зошитів зумовлюють блоки змісту навчального матеріалу:

- понятійний (тлумачення основних понять із теми);
- ілюстративно-наочний (схеми, таблиці, карти, зразки, малюнки, кросворди, чайнворди, діаграми тощо);
- завдання на засвоєння, усвідомлення, узагальнення, порівняння, зіставлення, конкретизацію, систематизацію, закріплення інформації;
- контролю й самоконтролю (диференційовані завдання, тренажери, таблиці-зразки, тести).

Використання робочих зошитів сприяє раціональній організації навчального часу і початкової діяльності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». Завдання і вправи в РЗДО мають бути спеціально підібраними, щоб забезпечити активну й продуктивну роботу дитини як в класі, так і вдома.

Важливе значення має оптимальна і методично доцільна система завдань і вправ, яка складає основу робочого зошита з друкованою основою. Вона повинна охоплювати основний зміст навчального предмета, відповідати програмовим і загальнопедагогічним вимогам. Поряд із цим вирішальне значення має етапність завдань, побудована з урахуванням того, що кожна нова вправа включає вироблення нової навички чи закріплення поняття, правила. Така система завдань дозволить найбільш швидко і якісно формувати у молодших школярів природознавчу компетентність.

Особливу увагу слід приділяти графічним завданням, які відіграють важливу роль у формуванні природознавчої компетентності, розвитку просторової уяви і логічного мислення учнів. Використання графічних завдань дає змогу встановити зв'язки навчального предмета з навколишньою дійсністю. Процес виконання вправ і завдань є також і засобом естетичного виховання, розвитку художнього смаку. Зразки виконання завдань і хороша графіка дисциплінують учнів, виробляють відповідальність та уважність. Крім того, виконання завдань є одним із засобів контролю знань, умінь і навичок. Умілий підбір завдань дозволяє ліквідувати формалізм під час перевірки знань учнів і значно активізувати процес закріплення навчального матеріалу.

Робочий зошит із друкованою основою допомагає у вирішенні завдання збільшення обсягу самостійних розумових і практичних дій учнів, створення сприятливих умов для формування умінь самостійно аналізувати, робити висновки, обґрунтовувати свої практичні дії. Під час виконання багатьох вправ і завдань молодші школярі вчаться самостійно знаходити шляхи вирішення деяких нескладних проблем. Виконання деяких завдань вимагає від учнів самостійного пошуку додаткових матеріалів, тобто процес вирішення завдання може бути і джерелом нових знань.

РЗДО для розвитку навичок самоаналізу і самоконтролю передбачає самоперевірку: учні мають можливість порівняти своє розв'язання або практичну дію із методичними вказівками до їх виконання, наведеними в довідковій частині посібника чи за зразком, запропонованим учителем. Це сприяє розвитку уваги, спостережливості, формуванню мислення, мобілізує пам'ять і бажання безпомилково виконувати завдання.

Окрім цього, робочі зошити не виключають пояснення вчителя, роботу учнів із підручником, а є доповненням до існуючих методів

навчання і використовуються разом із ними. Вони розширюють межі підручників та спонукають вчитися самостійно, із захопленням.

З метою систематичного формування в учнів природознавчої компетентності, стійких знань та умінь зміст робочого зошита з друкованою основою має відповідати методичним та дидактичним вимогам. У його структурі та змісті особливо слід зазначити таке: варіативність способів побудови наочних зображень; зразки виконання завдань; використання кольору під час виконання графічних завдань; коректність і чіткість формулювання завдань; певна структурованість комплексу вправ і завдань, які легко переходять від однієї частини посібника до іншої.

Загалом робочі зошити з друкованою основою, за умови за дотримання необхідних критеріїв, підвищують ефективність уроків і піднімають процес навчання на якісно новий рівень.

Отже, робочі зошити з друкованою основою із предмету «Я досліджую світ» для 1–4 класів є сучасним і перспективним засобом навчання, який містить різнопланові та різнорівневі завдання для безпосереднього виконання їх учнями з метою покращення засвоєння, повторення, узагальнення, систематизації та перевірки знань. У зошиті є різноманітні завдання, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів. За дидактичними функціями РЗДО відрізняється від інших засобів навчання переважанням функцій закріплення та самоконтролю й самоосвіти. Наявні у педагогічній літературі трактування поняття «робочий зошит з друкованою основою» дозволяють розглядати його як засіб навчання, у якому, враховуючи правила організації пізнавальної діяльності молодших школярів, міститься доступна інформація, призначена для засвоєння, узагальнення, повторення, систематизації та перевірки знань. Робочі зошити разом із підручниками, збірниками, роздатковими матеріалами й довідниками є невід’ємною складовою навчально-методичного комплексу. Впровадження такого навчального посібника забезпечує високу ефективність формування природознавчої компетентності молодших школярів, їхньої самостійної роботи в поєднанні з іншими видами пізнавальної діяльності.

Список джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.

URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>.

2. Лікарчук А. М. Навчальні завдання у зошитах з друкованою основою. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2001. № 4. С. 111–118.

3. Майорова І. Г. Визначення та класифікація робочих зошитів. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. № 4 (17). С. 78–85.

4. Нечволод Л. Робочий зошит з друкованою основою як засіб індивідуалізації. *Педагогіка та психологія*. Зб. наукових праць. Харків : ХДПУ, 2000. Вип. 19. С. 138–142.

5. Цимбалару А. Навчальний посібник як засіб моделювання освітнього простору молодших школярів. *Початкова школа*. № 12. 2014. С. 12–16.